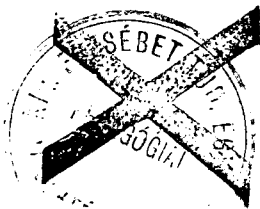

SZARVAS GÁBOR EMLÉKEZETE.*

Saját kérelmemre volt szíves tisztelt elnökünk megengedni, hogy Szarvas Gábor elhunyt tagtársunk emlékének én szentelhessek a Pædagogiai Társaság nevében néhány szót, hogy ősrégi szokás szerint én dobhassak, rövid megemlékezés képében, elköltözött jelesünk sírjába egy maroknyi port. Mentségül e tolakodásomért, a melylyel megakadályoztam, hogy nálamnál hivatottabb nem teljesíti e helyen ezt a szomorú tisztet, nem mondhatok egyebet, mint azt, hogy az a maroknyi por abból az anyagból való, melyből a természet az érző, a szomorkodó, a fájdalomában összeszoruló szívet alkotta, hogy a lelkemtől elszakadt jó barátoknak akarok egy gyászkönyűt szentelni.

Tisztelt nagygyűlés! Az idő, mely minket Szarvas Gábor sírbatételestől elválaszt, nem oly hosszú még, hogy a veszteség fölötti fájdalomunkat enyhithette volna. De azért egy perczig sem kell tartanunk attól, hogy a gyászos meghatottságtól még mindig remegő kéz el találná hibázni azt a vázlatot, a melyet elhunyt tagtársunk személyéről rajzolni akarunk, hogy a fájdalmas érzelmektől befolyásolt ítéletünknek talán nem sikerül világosan és híven feltüntetni az ő munkásságát és annak hatását. Szarvas Gábor egyénisége oly markans volt, annyira kidomborodó és kézzel fogható, hogy hű és pontos rajzolására sem a lélek mélységes rejtelmait hüvelyező pszichologiai éleslátás, sem pedig minden hevülettől ment hideg megfigyelés és analysis nem szükséges. Az ő jelleme oly tiszta és világos volt, mint az eszejárása, az ő akaratata oly erős és győzelmes, mint a logikája, az ő érzelmeinek folyását pedig nem zavarta soha a szenvedélyek iszapja. De az

* A Pædagogiai Társaság 1896. évi nagygyűlésén tartott emlékbeszéd.

ő érdemei méltatásában sem kell félnünk a túlzástól, annyival is kevésbbé, mert hiszen már életében is, mikor még ott állott a tudományos viadatok kellő közepén, jól tudtuk mindannyian, sőt elismerték ellenfelei is, hogy mit köszön Szarvas Gábornak nemzeti életünk palladiuma, a magyar nyelv. Ha akadna mégis, a ki kétségbe vonná, hogy az ő fellépése és működése valóban korszakos volt nyelvünk történetében, azt csak arra kellene utalnunk, hogy vesse egybe a mívelt köznyelvet, az irodalmi nyelvet a negyvenes és hatvanas évekből — az ötvenes évekről nem is szólva — a maival, hogy hasonlítsa össze stílus tekintetében ama kor napilapjait, a melyeknek pedig közéletünk és irodalmunk kitűnőségei voltak a munkásai, a mai napilapokkal, a melyekbe nem csupa celebritások írnak — vagy hogy a párhuzam még meggyőzőbb legyen: mérje össze ugyanazon egy írónak a tollából kikerült két oly műnek a nyelvi előadását, melyek az említett két időszakból valók: ha nem lesz-e kénytelen bevallani, hogy nyelvünk az utolsó huszonöt év alatt oly változáson ment keresztül, a milyenhez hasonlót keveset találunk ezeréves történetében. Mikor, a magyar nemzet elkobzott ősi örökségét vagy egy emberöltővel ezelőtt megint átvette, ugyancsak megfogyva találta azt minden részében; de az inventarium egyetlen darabja sem volt olyan rossz karban, mint a nemzeti nyelv. Nem mintha szegény volt volna kifejezésekben és fordulatokban, nem is mintha alkalmatlan volt volna a költői dictió vagy a tudományos értekezés bármely fajtájára. De a kifejezések nagy részben korcsszók, a fordulatok és szólások idegenek, az egész nyelv pedig merev volt és illat nélkül, akár a csinált virág. Goethének az a mondása: «Wir lieben eigentlich nur das Individuelle» — a nyelvre is alkalmazható. Csakis a benne megnyilatkozó nemzet-egyéni vonások teszik a nyelvet tetszövé, széppé. És éppen ezeknek a vonásoknak volt hijával akkor a magyar nyelv. A helytelenül képezett szavakról és szó-összetételekről, a melyek előzőnlőtték és éktelenítették nyelvünket, nem is szólok. De idegenszerű volt a szóvonzat és szóilleszkedés is, a miben pedig leginkább nyilatkozik a nép sajátos eszejárása, szűkölködött ama kész szólások, mondások, hasonlatok nélkül, a melyekben a nép szellemessége és humora nyilvánul, hiányoztak a zenei elemek, melyekkel a nép szépérzéke szokta a nyelvet díszíteni, egy szóval: hiányoztak mindazok az idiomatikus finomságok, a melyek nyelvünk legönszerűbb vonásait tevéen, leg-

inkább kölcsönöznek a mi beszédünknek, a mi stílusunknak búbájt. Drágagyöngyök ezek, a melyeket egy-egy jeles költőnk és nyelvészünk, mint például Arany János, ethnosunk e leglélekesebb becsülője és legalaposabb ismerője, a néplélek mélyéből napfényre hozott ugyan, de a sok hamis gyöngy és üvegkláris közt elvesztek. El kellett veszniök, mert a míveltebb néposztályok nyelvérzéke a sok idegenszerűség mindennapi használata miatt annyira megromlott és megbomlott, hogy egy-egy korocszon, egy-egy idegen szóláson nemcsak hogy nem ütközött meg, hanem ellenkezőleg, népünk legbensőbb lényegéből kiforrott e nyelvbeli sajátságait az említett néposztályok mint paraszti kifejezésmódokat egész a föld poráig lenézték, mint a hogy csúfot üttek a mesébéli púposok és bénák országában az odavetődött éptestű emberből.

Tisztelt nagygyűlés! A gondviselés, «mely a népek álmait virrasztja,» egyébként is alacsony sorsból származott embereket szokott megmentésökre küldeni. De a kit egy nemzet veszendő nyelvének a megmentésére küld, az nem is lehet más, mint az egyszerű nép gyermeke. A szegény bajai kovácmester fiát szemelte ki jó végzetünk, hogy legyen nemzeti nyelvünk regenerátora; az áldott Alföldön, a mely minket nemcsak kenyérral táplál, hanem nekünk Petőfit és Aranyt is ajándékozta, támasztott a mi nyelvünknek Messiást. Az alföldi tősgyökeres magyar nép között kellett születnie és növekednie Szarvas Gábornak, hogy az általános nyelvromlás közepette is meg tudja őrzeni azt a szűz, romlatlan nyelvérzékét, a mely valamennyi hadi szerszáma között legélesebb fegyvere volt az ellenfeleivel vívott győzelmes harczaiban. És el kellett merülnie Hellas és Róma nyelveinek örök szépségében, hogy megszerezze stílusának azt az antik egyszerűséget, világosságot és szemléletességet, a melylyel mindnyájunkat elbűvölt s hogy e nyelvek formáinak gazdagságában edződjék és erősbüljön az ő grammatikai érzéke. Főleg ez a két vonás uralkodott Szarvas Gábor harmonikus lelkében: a magyar természet és az alapos classica i iskolázottság; amaz személyiségének veleszületett, emez elsajátított fele. A magyar törzsökbe oltott antik hajtás: soha nemesebb gyümölcsöt nem teremtett, mint ez esetben.

* * *

1867-ben, a kiegyezkedés évében, jelent meg a pozsonyi gymnasium értesítőjében Szarvas Gábornak *Magyartalanságok* című értekezése, az első riadó a nyelvrontás ellen vívott hosszú harcában. Mintha csak közéletünk megújódását el sem tudta volna képzelni nyelvünk tisztaságának helyreállítása nélkül. Ez a nagy élénkséggel és szellemes sarkasmussal írt értekezés feltűnést keltett a legmíveltebb körökben. A „Magyarország» című napilap újra lenyomatta egész terjedelmében, a «Budapesti Közlöny»-ben pedig hosszabb polémia folyt fölötte. De a legnagyobb haszna ennek az értekezésnek az volt, hogy Szarvas Gábor ennek folytán megtalálta magamagát, megismerte, mire van rátermettsége, hivatása. Az előbbi szépirodalmi kísérletek, a lapszerkesztés, érvényesülésre törekvő lappangó tehetségének megannyi próbái, immár abban maradtak. Kiirtani azt a sok gyomot és dudvát, mely a magyar nyelv kertjét felverte, ezt ismerte azóta élete feladatául, e körül fáradozott szünet nélkü-lánglelke egész hevével, gazdag tudásának ráfordításával, akarattalnak egész erejével. Midőn 1869-ben Pozsonyból Pestre került, első dolga volt tanártársai és fiatal írók körében az orthológiának híveket toborozni. Már a következő évben tekintélyes csapattá növekedett e hívek száma. Itt, e palota falai közt, az akkor fennállott akadémiai társaskörben gyülekeztek időről-időre és beszéltek meg a nyelv ügyeit; itt mutatták ki a neologia tévedéseit és bűneit, szervezték a megindítandó mozgalmat és határozták el a Nyelvőr megindítását. E folyóirat 24 évfolyama chef d'oeuvre-je Szarvas Gábornak; evvel vetette ki a neologitát a sarkából. Meglehet, a szigorú tudományosság szempontjából jelentékenyebb A Magyar Igeidők című műve, melyet az Akadémia pályadíjjal koszorúzott, s talán maradandóbb becsű a Nyelvtörténeti Szótár, a melyet Simonyi Zsigmonddal együtt az Akadémia megbízásából szerkesztett, s amaz jobban is rávall a mélyreható bűvárra, ez a hangyaszorgalmú tudósra: de a közvetlen hatás tekintetében e művei a Nyelvőrrel nem mérkőzhetnek. Amazokban a nyelvtudósokhoz fordul, a Nyelvőrben az egész mívelt magyar közönséghez. Ott a magyar nyelvtudományt viszi előbbre; itt mindnyájunkat arra tanít, mint kell magyarosan beszélni és írni magyarul. Azaz, hogy nemcsak tanít, hanem itt a helyes magyarság érdekében küzd, vitatkozik, kritizál, agitál. A Nyelvőrben mutatkozik Szarvas Gábor maga valóságában, mint praktikus tudós, a ki a tudományt nem

önczélnek tekinti, hanem eszköznek, a mivel az életet kényelme-
sebbé, jobbá és szebbé alakítjuk. De nemcsak mint tudós, hanem
mint fényes tollú író is mutatkozik. Valóban, bajos volna eldön-
teni, hogy a tudás, a kutató szellem volt-e benne nagyobb, vagy
az alakító erő és a terjesztő képesség. A tudóst ellensúlyozta benne
a szerkesztő és a szerkesztőt módosította, mérsékelte a tudós.
Abból a tudósból, a kire német szomszédjaink szolgáltattak nekünk
modellt, Szarvas Gáborban csak a mély tudományos szellem, a so-
hasem ernyedő szorgalom és munkaképesség volt még, de nem volt
meg benne még csak a nyoma sem azoknak a félszepségeknak, a
melyeket a tudós fogalma implicál, nyoma sem volt benne az egy-
oldalusaltságnak, a ridegségnek, a fanyar különködésnek.

Mint író, mint a Nyelvőr szerkesztőjét kiválólag három
jelesség jellemzi. Az első az a ritka objectivitás, a mely őt képessé
tette a dolgot a személytől szigorúan különválasztani, lett légyen
az a személy akár ellenfele, akár jó barátja, akár maga Szarvas
Gábor. A Nyelvőrnek mindjárt első számaiban közölt a legcse-
kélyebb csonkítás és módosítás nélkül vele ugyancsak hevesen
polémizáló czikkeket; máskor meg ő támadja meg tekintet és
kimélet nélkül legjobb barátjait és elvtársait, ha velök egyben-
másban egyet nem ért. A második az ő élénksége és szellemessége,
a minek egyedül köszönhetni, hogy a Nyelvőr, egy túlnyomólag
tudományos folyóirat, 24 év alatt soha egyetlenegy számában sem
volt olyan, hogy a teljesen laikus olvasónak is ne okozott volna
nagy élvezetet és gyönyörűséget. Szerkesztői jelességeinek har-
madika az az éles tekintete, a melylyel az öntudatlanság sötétjé-
ben lappangó vagy a szerénység homályában rejtőző talentumokat
felfedezett, az az egyszerű, fesztelen, bizalmat ébresztő módja, a
melylyel őket a magyar nyelvészet ügyének meg tudta nyerni.
Azok közül, a kik a magyar nyelvészetnek máris oly örvendetes
lendületet adtak, akárhány van olyan, a kik Szarvas Gábor bizta-
tására és ösztönzésére, a Nyelvőr útján lettek nyelvtudósok, arról
a számtalan gyűjtőről nem is szólva, a kik az ország különféle
részein népies szólásokat, tájdivatos kifejezéseket, népköltési ter-
mékeket jegyezték össze a Nyelvőr számára s lettek hí közvetítők
az élő nyelv és a nyelvtudomány között. De nemcsak azok voltak
az ő munkatársai a Nyelvőrben, a kik hivatásszerűleg foglalkoznak
nálunk a nyelvtudománnyal és a magyar nyelv tanításával,
hanem legnevesebb íróink és költőink is. Bizvást mondhatjuk,

hogy az utolsó 25 esztendőben a Nyelvőr volt a helyes magyarság areopagja, Szarvas Gábor pedig az öntudata, a lelkiismerete.

Ámde szerkesztőjének mind e ritka jelességei még sem magyarázzák meg teljesen a Nyelvőrnek azt a páratlan hatását, hogy meg tudta állítani diadalútjában a neológiát, ámbár kanonisálta azt az Akadémia, ámbár médiumává szegődött majdnem minden írónk és költőnk és jöllehet egy félszázadnál tovább hatalmas gyökeret eresztett a közhasználatban. Ezt a páratlan hatást még az sem magyarázza meg egészen, hogy napjaink nemzeti iránya kedvezett a nyelvben beállott eme nevezetes fordulatnak, hogy a kor szele dagasztotta a Nyelvőr vitorláit. Ez kétségtelenül igaz, és nemcsak hogy le nem von Szarvas Gábor érdeméből semmit, hanem ellenkezőleg mutatja, hogy ő nemzetének kiválasztottja volt, mivel a kor törekvése és kívánalma az ő elméjében alakult prægnans, rövid formulává. De ha az ő sikerének tényezőit mind számba akarjuk venni, akkor nem szabad megfélekednünk az iskoláról sem. Szarvas Gábor, ki élete javát a katedrán töltötte, ugyancsak meg tudta becsülni az iskola hatását, azért, a mint a zoltár mondja: a kisdedek és kicsinyek ajakára építé az ő hatalmát. A nyelvrontás megszüntetését célzó törekvésében tanártársai széles ez országban elv- és munkatársai lettek Szarvas Gábornak, kiki a maga jószántából, minden előleges megállapodás nélkül. Minden iskola a Nyelvőrnek fiókja lett; minden katedra az orthologia szószerkeje. És nem collegiálitásból, nem pajtáskodásból tette ezt Magyarország tanárvilága; korántsem, hanem tette azért, mivel megértette a kor szózatát, mivel az orthologia igaz és helyes voltáról lelke mélyében meg volt győződve. Az az ellenvetés, a mit ezért hallania kellett, hogy t. i. új, tudományosan még el nem döntött kérdések és vitás dolgok nem valók az iskolába, a neologia szájából éppen komikusan hatott, mert evvel akaratlanul önmaga ellen emelt vádat. Szarvas Gábor el is ismerte örömet az iskolának ezt a hathatós közreműködését a tiszta magyarság helyreállításában; mi meg, tanárok és tanítók, büszkék vagyunk erre az ő elismerésére, valamint hogy büszke önérettel tölt el bennünket, hogy ő közénk tartozott, hogy test volt a mi testünkben és szellem a mi szellemünkben, hogy elköltözvén az örökkévalóságba, az ő neve immár ott tündöklék azon férfiak neveinek hosszú sorában, a kiket az iskola adott a magyar tudományosságnak és irodalomnak, egy Apáczai Cseri János, Baróti

Szabó Dávid, Révai Miklós, Virág Benedek, Dugonics András, Csokonai Vitéz Mihály, Czuczor Gergely, Arany János, Csiky Gergely és sok mások nevei mellett.

Tisztelt nagygyűlés! Még ha Szarvas Gábor tudományos munkásságának nem lett volna is akkora hatása a mi nemzeti nyelvünkre, mint a milyen volt, csupán az ő jellem- és szívbeli jelességeinél fogva is érdemes volna arra, hogy az ő sympathikus egyéniségével foglalkozzunk. A mi korunkban pedig, a mely élesen kialakult egyéniségekben és jellemekben épen nem bővelkedik, kétszeresen tanulságos és épületes olyan kidomborodó individualitást, oly erős jellemet, mint a Szarvas Gáborét, magunk elé varázsolni és szeretettel szemlélni. Mint afféle határozott jellemű és megállapodott nézetű ember, ő mindig világosan tudta, mit akar, és csakis azt akarta, a mit tudott, a mit helyesnek, igaznak ismert. Azért holmi ephemer divatos áramlatok ő rajta nem fogtak. Ő megmaradt felvilágosodottnak, mikor körülötte az elfogultság homálya borúlt az elmékre, és megőrizte jóindulatát és emberszeretetét, mikor a gyűlölködés kezdett erőt venni az emberek szívében. Azon igazi tudósok közé tartozott, a kiknek széleskörű ismereteik által nemcsak a belátásuk lesz mélyebb, hanem érzelmeik is nemesebbek, erkölceik is szigorúbbak. Jellemezte őt továbbá az a függetlenség, a mely sajátja mindazoknak, a kik az igazságot keresik. S a mellett az az igazi magyar humora, lelkének az a derült alaphangja, a melyet meg tudott őrizni roskatag testének, hosszú nyomorgásának ezernyi-ezer kínjai között. Ó, mert gyöngé, igen gyöngé csak hüvelyke volt ennek az erős léleknek. Életének majdnem egy negyede sinlésben, szenvedések közt telt el, a melyeknek türesében, elharapásában valóságos herosnak mutatkozott. Soha tőle egy jajszót, egy panaszhangot nem hallott senki, még talán saját hitvese sem, a ki előtt pedig kiöntötte lelkének egész gazdag teljét. Az ő hitvese! Vajjon lehet-e *Szarvas Gábor életét* rajzolni s meg nem emlékezni ő róla, *Harrer Pauláról*, a ki Szarvas Gábor életének jókora része volt? Ez a ritka műveltségű nő nemcsak keze, nemcsak szemvilága volt az elköltözöttnek, még ennél is több: az utolsó tizennégy év alatt az ő közvetítésével tudott még csak a külvilág Szarvasra hatni s megfordítva csak az ő közvetítésével tudott Szarvas hatni a külvilágra. A ki sebet ejt, az sebet gyógyítani is tud. A sors, a mely Szarvas Gábort testi szenvedésekkel meglátogatta, e szenvedéseinek külömb enyhületet alig küldhetett

volna, mint hogy ezt a nőt rendelte melléje. E tiszta, mély érzelmű női szívnek igazán önzetlen, teljesen odaadó szeretetét egész megható hűségében festeni képes nem vagyok. Hartmann von der Aue középkori német költőt kellene lemásolnom, a ki Der arme Heinrich című örökszép költeményében elragadóan beszéli el, mint ajánlja fel egy majoros fiatal leánya az ő ártatlan életét, hogy a szegény Henrik lovagot a súlyos betegségből kigyógyítsa. Fájdalom, Szarvas Gábornénak minden odaadó szeretete mellett sem sikerült, mint a majoros leánynak, ura életét megmenteni; de igenis sikerült neki férje életét meghosszabbítani és ezzel egy nemzet örök hálájára szerzett jogot. Ez a tudat adjon neki vigaszt és megnyugvást most, hogy immár

«Azokkal időzik, a kik máskor voltak.
Mit az élet megvon, megadják a holtak.»

Vigasztalja őt továbbá az a gondolat, hogy a megdicsőült áldott emléke élni fog, hogy az ő nevét legjobbjaink nevével együtt hálás kegyelettel fogják emlegetni,

«... míg az ezüst Dunának
Nagy tükörén egy honfiszem pihen,
S magyar lakik a parton s a hazának
Csak egy romlatlan gyermeke leszen.»

RADÓ VILMOS.

POLGÁRI FIU-ISKOLÁINK REFORMJA.*

Egy hányt-vetett életű, szerencsétlen szenvedő számára kérek védelmet és mentő-kezet.

Keresztneve: polgári iskola. S talán éppen neve az ő súlyos keresztje. Hiszen társadalmunkban gyakorta már maga a név szerencsétlen sorsra praedestinál. Előkelő; jóhangzású nevek szerencsés viselői előjoguknál fogva is fentebb hordhatják fejüket, mert a család gloriája néha az egyén üres feje körül is fényt áraszt. S mily nehéz, habár tele szívvel, eszmékkal telt agygyal, alacsony sorsból fölemelkedni!

Az én védettem alacsony sorsban született. Úri rang, puha kényelem helyett sanyargás, a sovány kenyérért lélek- és test-

* Közgyűlési előadás.